

Livet som handikappförälder
gav psykiatriöverläkaren Lena Nylander ny professionell gnista

”Jag har haft tur ...”

Önskad, efterlängad, älskad. Sonen Magnus föddes för tio år sedan. En välskapt, normal baby. Men så småningom kom insikterna smygande om att allt inte stod rätt till. »Bortskämd och uppfostrad», det var vad Lena Nylander fick höra om den hyperaktive treåringen som hängde i gardinerna, bet sina kompisar och vägrade lystra. Då han var fyra och ett halvt kom diagnosen, autism. »Jag har haft tur ...», säger hon idag.

INTERVJU

BIRGIT
WILHELMSON

FOTO

PIERRE
MENS

Men kanske är det inte bara hon som haft tur. Kanske alla de patienter och anhöriga som hon idag träffar också skulle tycka att de haft tur, om de bara visste.

Lena Nylander – överläkare vid psykiatriska kliniken, Universitetssjukhuset i Lund – startar nu under hösten ett diagnosteam för att ta emot och hjälpa vuxna med Aspergers syndrom, den »lindrigaste» formen av autism.

Diagnosteamet är ett direkt resultat av det djupa intresse för autism som sonens handikapp väckte hos henne. Och det är en dröm som går i uppfyllelse.

Men då, när de första tecknen på sonens handikapp (Kanners syndrom, dvs den svåraste formen av autism) blev allt tydligare, då visste hon just ingenting om autism. I alla fall ingenting som stämde med verkligheten ...

Då levde hon ännu med »insikterna» från barnpsykiatrikursen på 1970-talet: Autism orsakas av föräldrarnas, särskilt mammans, känslökyla och kärlekslöshet.

– Så illa den föreställningen gjort

många människor. Och det stämde ju inte. Jag är inte kylig, och vi älskar Magnus, vårt enda barn. Han var i högsta grad efterlängad och välkommen.

Däremot tyckte hon att symtomen stämde med vad hon hade lärt sig, åtminstone till en del. Tanken på autism kom därför ändå rätt tidigt.

– Från tvåårsåldern blev han alltmer speciell, allt mer enviss och fast i tvångsmässiga beteenden. Han hade mycket svårt för förändringar, t ex var vi under en lång period tvungna att klä av och på honom medan han sov, han vägrade ta av sig kläderna.

– Han började visserligen tala, men endast med enkla benämningar på ting som intresserade honom, t ex bil/båt. Mamma/pappa sade han inte förrän han var i femårsåldern.

– Från det han började gå var han hyperaktiv och klängde överallt. Han var våldsam, slogs och bets.

Och han lystrade inte. Han kunde sticka iväg, och det var omöjligt att få honom tillbaka.

– Magnus har aldrig någonsin kommit när man ropar på honom. Ett tag

Idag är sonen Magnus 10 år, och Lena Nylander kan se att det finns fördelar med att som handikappförälder också vara läkare. Det kan t ex vara lättare att få bra kontakter och förstå handikappet. Det kan även ge djupare inblickar i andra sätt att fungera och förhålla sig till människans villkor – och det ger erfarenheter »inifrån» värden och omsorgen. Å andra sidan, expertrollen kan bli tung i kontakten med andra föräldrar. För Magnus, liksom för andra barn med autism, är en fast inrutad struktur viktig: Kanske blir vardagen lättare när byrålådoma har bilder och en anslagstavla hemma i hallen visar hur varje dag ser ut?

trodde vi att han hade dålig hörsel. Men samtidigt visste vi att prassel med godispapper, det hörde han på långt håll, då kom han direkt.

Och så sömnen! Under hela sitt tioåriga liv har Magnus sovit kanske fem hela nätter! Antingen är han vaknen till långt in på natten eller så somnar han på kvällen och vaknar vid ett- eller tvåtiden, pigg resten av natten.

Så var det då, och så är det nu. Idag har de fått ge avkall på det mesta utöver den egna familjen och arbetet: intressen, vänner, släkt. Som tioåring är Magnus kvar på en småbarnsnivå.

Det är t ex omöjligt att föra ett samtal med någon när han är i närheten.

– Han förstår inte varför vi pratar, att vi får något ut av det. Kanske tror han att vi bara gör ljud rakt ut i luften, därför gör han det också.

Han kräver ständig tillsyn, ständig passning.

– Vi kan inte ha t ex en sax eller nycklar liggande framme. Risken är för stor att han antingen skadar sig eller har bortnågonting. Sådant som har varit för-

svunnet i flera år hittar vi ibland här utanför i trädgården, han har slängt ut det genom fönstren.

Idag är villan handikappanpassad där de bor – Lena Nylander, hennes make (psykiatern Björn Nylander) och Magnus: Speciallås och grindar i trädgården, pansarglas i fönstren, fönsterlås, lås för kyl/frys, fastskruvade bokhyllor osv.

Ett rum är ständigt låst när han är hemma.

– Där har vi saker vi är rädda om. Annars får det vara som det är, det som går sönder får gå sönder, det är ju hans hem också.

Att plötsligt få ett tioårigt barn som är som Magnus, det skulle vara omöjligt. Det är få som klarar honom en hel dag i sträck, och då bara någon enstaka dag åt gången, säger Lena Nylander.

– Men vi har långsamt växt in i det.

Att vara ute med honom, gå i affärer osv, det är snudd på omöjligt. Några få ärenden kan gå bra.

– Jag är litet rädd för det, eftersom han är så stor nu och jag är inte tillräckligt fysiskt stark för att klara om han t ex

lägger sig ner och vägrar att resa sig. Och att utsätta mig för risken att behöva gå på en offentlig toalett om jag är ensam ute tillsammans med honom, det gör jag inte.

På ett sätt är det ändå lättare idag. Det är uppenbart för andra att hans beteende beror på ett handikapp – inte på att han skulle vara bortskämd eller uppfostrad.

Därför var det också så oändligt skönt att äntligen få diagnosen, då han var fyra och ett halvt år, berättar Lena Nylander.

– Jag hade känt mig som en dålig mamma, misslyckad. Jag klarade inte att uppfostra honom, tyckte jag. Jag älskade honom och ville honom bara väl. Men hur jag än gjorde blev det fel. Jag förstod inte hans signaler, jag förstod inte varför han plötsligt blev så arg och fick utbrott.

– Alla barn är olika och utvecklas i olika takt, och han är bara litet speciell. Så hade jag tänkt länge.

Han hade börjat på daghem då han var två. Där hade man stor tolerans för

ANNONS

ANNONS

Bakom pansarfönsterglas och speciallås bor Lena Nylander med make och 10-åriga sonen med svår autism. Hennes arbete som psykiater och överläkare är krävande. Men läkarjobbet är enkelt jämfört med att klara sonen hemma, poängterar hon.

kontakter med personal som hjälpte oss med olika insatser.

Ett IQ-test visade också att Magnus hade en låg begåvningsnivå, under 50.

hans udda beteende och gjorde allt för att hjälpa honom. Men då han var tre slog man »larm» därifrån: Det gick inte längre, Magnus behövde en personlig assistent för att få ordentlig hjälp att utvecklas.

– Det var nedslående och upprivande att höra det som vi egentligen vetat en längre tid.

Lena Nylander tog så kontakt med Christopher Gillberg, professor vid barnneuropsykiatriska kliniken i Göteborg, och via honom kom så småningom diagnosen.

– Vi fick mycket fin hjälp med att förstå vad autism är. Jag insåg att mina kunskaper var förlegade, att man i upplysta kretsar inte alls tror att det är föräldrarnas fel, utan att autism är ett neurobiologiskt handikapp. Och vi fick bra

Magnus kunde gå kvar på daghemmet med hjälp av en personlig assistent.

Han kom också med i en barnhabiliteringsgrupp där man tränade samspel, kommunikation, motorik osv. Och familjen fick avlastning med en stödfamilj som tog hand om honom en helg i månaden.

– Det var en mycket kvalificerad och bra familj. Men efter ett och ett halvt år orkade de inte längre. Då fick han plats på ett korttidshem som är speciellt anpassat för barn med autism. Där bor han nu halva tiden ungefär, och det är en enorm tillgång. Den andra halvan bor han härhemma.

Han har hjälp av personliga assistenter, utom större delen av fritiden då han

är hemma, då är familjen ensam med honom. Han går i fjärde klass i en specialskola för barn med autism, turligt nog ligger den bara några kvarter hemifrån.

– Här trivs han mycket bra, här finns enormt duktiga pedagoger. Varje barn har en egen assistent, det är en »en till en-inlärning» utifrån varje barns förmåga. Han har lärt sig sådant vi inte trodde var möjligt, t ex bokstäverna och siffrorna och att känna igen vissa ord. Här finns den trygghet och stadga i en fast, inrutad struktur som är så viktig för honom – för att mota kaos och förvirring.

Skolan är bra, korttidshemmet är bra. Men Lena Nylander önskar också att Magnus fick mer tillfällen att träffa normala barn.

– I t ex USA har man sett att barn med autism kan ha väldig nytta av att vara med andra barn, att ta efter dem, härma ett normalt beteende.

Magnus har genom åren fått den hjälp han behövt, det tycker Lena Nylander. Men ingenting har kommit gratis, det krävs stor egen initiativkraft.

– Man är utlämnad när man har ett vårdbehov, utlämnad till eventuell kunskap eller okunskap hos dem som handlägger ens ärende. Kanske är man också utlämnad till ekonomiska villkor, fast det inte får lov att vara så.

Framtiden skrämmer Lena Nylander. Mycket!

– Hur utlämnad blir Magnus när inte vi längre finns och kan föra hans talan? Då har han ingen, vi har inga anhöriga

Vuxna med Aspergers syndrom en dold handikappgrupp

En upprättelse bara att få rätt diagnos

Ibland sammanstrålar det privata och det professionella på ett mer påtagligt sätt. Så blev det för Lena Nylander.

För att riktigt förstå sin sons handikapp började hon läsa allt mer om autism, då för en sex år sedan när diagnosen kom. Hon läste om hela skalan på det autistiska spektrumet: från Kanners syndrom, dvs sonens handikapp, den svåraste formen av autism – till Aspergers syndrom.

Men ... överallt stod det bara om *barn* med Aspergers syndrom. Vad händer då med barnen när de blir vuxna? funderade hon.

Människor med Aspergers syndrom har ofta som barn uppfattats som stökiga och störiga, eller lillgamlas och »fyrkantiga», de blir lätt mobbade. En del har en symtombild som ofta är mycket svår eller omöjlig att skilja från den som barn med DAMP (disorder of attention,

motor control and perception) uppvisar.

Som vuxna valdar många av dem runt, klarar inte det sociala livet med jobb, familj, vänner etc. Inom vuxenpsykiatri är de ofta missförstådda, med en radda mer eller mindre omöjliga diagnosförslag i sina journaler – eller med en diagnos som i och för sig är riktig men där man ändå missat att det finns ett autistiskt funktionshinder »i botten».

– Och de insatser som görs för dem blir ofta helt fel, eftersom man inte riktigt förstår deras grundproblem, säger Lena Nylander.

Nu har det blivit hennes professionella mission och nisch att hjälpa vuxna med Aspergers syndrom och deras anhöriga i det diagnosteam som under hösten startar i Lund, på hennes initiativ.

Bara att få diagnosen kan vara en hjälp, betonar hon.

– Diagnosen kan öppna för förståelse och förbättring. Många av de vuxna med Aspergers syndrom har haft ett oerhört jobbigt liv. Om de som barn får diagnosen, kan de tidigt få en hjälp som är anpassad för deras behov.

Idag finns en uppmärksamhet inom t ex barnhälsovård, barnomsorg och skola för dessa, de avvikande barnen. Men den uppmärksamheten, och förståelsen, fanns inte för bara något decennium sedan.

– Upprättelse är ett ord som många av dessa patienter använder när de får sin diagnos. Många av dem har i hela sitt liv fått höra att de är dumma, lata, omöjliga osv. Och föräldrarna har sedan långa tider dragits med svåra skuld-känslor över att ha »misslyckats» med sina barn.

som kan ta vid. Så det gäller att hitta en god man, en som är betydligt yngre än vi, poängterar Lena Nylander som fick sin son rätt sent i livet, idag är hon fyllda 50.

Känslan att »ligga samhället till last» gnager ständigt.

– Magnus har kostsamma insatser. Kommer han att ha möjlighet till det hela livet? Får människor kosta så mycket? Får annorlunda människor, som dessutom är dyra och inte anses tillföra samhället någonting, finnas?

– Och! Vem ska tycka om Magnus när vi inte finns?

Att konkret planera för framtiden är kanske ett sätt att ta knäcken på de skrämmande tankarna. Tillsammans med fyra andra föräldrar driver Lena och Björn Nylander nu ett projekt i samarbete med kommunen för att skapa ett elevhem med ett permanent boende för dessa, deras fem, barn med autism.

– Det är rena mönsterprojektet, det är precis så det ska gå till att föräldrar och ansvariga arbetar tillsammans. Vi är experter på våra barn och kommunen får hjälp att planera för sina framtida behov. Och enligt LSS, Lagen om stöd och service, har vi rätt att göra sådana planer.

Nästa år hoppas de att elevhemmet ska stå färdigt, med personal och allt.

– Då kan vi ta hem honom när vi orkar, i stället för att lämna bort honom när vi inte orkar. Vi kan göra det bästa av den tid vi har tillsammans.

För i längden blir sitsen annars ohållbar, det poängterar Lena Nylander. Men

det är med sorg hon säger det.

– Det kommer att bli svårt att ställa om sig efter att i dessa år ha byggt upp hela tillvaron efter Magnus och hans behov. Saknaden kommer att bli enorm. Det känns hårt att inte orka med honom, även om jag vet att det blir bättre också för Magnus att vi är utvilade när vi träffar honom.

– Många handikappföräldrar kämpar med just denna balansgång mellan vad vi orkar och vad vi önskar.

Känslan av skuld och otillräcklighet finns där. Ständigt.

– Även om jag, och hela omgivningen, vet att autism är ett neurobiologiskt handikapp, så har jag ändå skuld känslor och känner att jag inte räcker till. Varje dag. Alla de gånger då jag missar, då det blir fel i kommunikationen, då Magnus blir missnöjd, då han får utbrott – då är det svårt att orka med, att få tålmodet att räcka. Och att inte få sova de nätter då han är här hemma ...

– Jag måste planera mina arbetsdagar de perioder då Magnus bor hemma, då kan jag t ex inte ta några svåra nybesök direkt på morgnarna.

Men – när hon kommer till jobbet efter en sådan natt, då pustar hon nästan ut. Jobbet som psykiater är krävande, men jämfört med att klara sonen hemma är läkarjobbet enkelt, det poängterar hon.

Hon tror att det kan vara fördelar med att vara läkare och handikappförälder, å ena sidan.

– Kanske har vi lättare än många

andra föräldrar att få bra kontakter, att hitta och läsa litteratur, att förstå handikappet. Kanske har vi också lättare för att få förståelse från chefer och arbetskamrater. Själv har jag t ex sluppit bakjourer sedan ett och ett halvt år, det går inte att vara vaken jämt.

– Ett barn med funktionshinder kan också innebära att man som förälder/läkare får fördjupad inblick i ett annat sätt att fungera, ett annat sätt att förhålla sig till människans villkor. Dessutom får man erfarenhet från den »inre sidan» av vård och omsorg.

Å andra sidan finns nackdelar. Som läkare kan det t ex vara lätt att ta på sig, och bli pålastad, en för tung expertroll i kontakter med andra handikappföräldrar.

Lena Nylander själv har försökt hjälpa andra så mycket hon orkat. Hon har undervisat och föreläst för att dela med sig av det hon lärt. Inte bara till andra föräldrar, utan också i läkarutbildningen, i kommunen, på AMI (arbetsmarknadsinstitut) osv.

Lena Nylander säger idag att hon haft tur som fått Magnus, just Magnus med autism.

– Jag tycker om honom som han är, jag kan inte föreställa mig en Magnus utan autism. Men hans liv hade säkerligen varit lättare om han inte hade haft sitt handikapp.

Att deras föräldrakärlek är besvarad, det har de aldrig någonsin tvivlat på, även om han har ett annat sätt att visa sina känslor. Uppfattningen att männi-

Med diagnosen i handen är det lättare att hitta den rätta hjälpen för dessa vuxna människor, t ex med ett arbete avpassat just för dem och deras styrka/svagheter.

För det är problemet: Vart ska de ta vägen? betonar Lena Nylander.

– De har ju oftast ingen psykisk sjukdom. Psykiatrin har då inget att erbjuda dem, inte psykoterapi och i regel inte medicinering. Vad de behöver är handikappanpassning. Dvs, dels respekt och förståelse, dels ibland insatser som de har rätt till enligt Lagen om stöd och service (LSS) och hjälp in på arbetsmarknaden, ofta med stöd av pedagogiska metoder.

För många med Aspergers syndrom är den viktigaste hjälpen att få ett arbete där deras starka sidor och ibland enorma kunskaper inom ett specialområde kan tillvaratas.

I Sverige har vi ännu inte kommit så långt som t ex i USA där det finns företag som till och med gärna anställer personer med autistiska funktionshinder, säger Lena Nylander.

Okonventionella lösningar behövs, och en större tolerans för det annorlunda, understryker Lena Nylander.

I Sverige krävs nu en större uppmärksamhet för dessa människors behov av stöd och för det positiva i deras särart, betonar hon.

Och kanske handlar det också om krassa pengar. Felinriktade arbetsmarknadsanpassningar, t ex att utbilda en människa med Aspergers syndrom till ett jobb där kontakter med främmande människor är kärnan, blir i längden dyrbart. Och kanske vuxenpsykiatrin kan avlastas om denna missförstådda patientgrupp får rätt stöd.

Å andra sidan, självklart är det bara den som har problem som behöver diagnos och hjälp, understryker Lena Nylander. Många människor med Aspergers syndrom hittar själva sin plats i livet och klarar sig alldeles utmärkt, även om de av omgivningen kanske uppfattas som litet udda personer.

– Personer med autism har under århundranden tillfört mänskligheten oändligt mycket, det tror jag. Det finns exempel på stora personligheter som troligtvis haft Aspergers syndrom. Kanske Albert Einstein, kanske Ludwig Wittgenstein ...

– De med sk högfungerande autism har en helt annan tankeförmåga och kreativitet som vi andra inte kan tillåta oss, eller ens förstå.

Birgit Wilhelmson

skor med autism är kyliga och känslolokalla, den stämmer inte. Magnus har alltid tyckt om kroppskontakt, betonar hon.

– Men innerst inne är jag ledsen för att det är som det är, att vi förmodligen aldrig kommer att kunna föra ett vanligt samtal med varandra eller uppleva någonting ihop, t ex resa. Jag kan bli akut sorgsen över att en del av mig är och förblir oanvänd – jag vill ju berätta sagor, läsa läxor, tala med honom och få reda på vad han tycker och tänker och också ge honom något av min egen historia, mina egna tankar och åsikter.

När Lena Nylander träffar normala barn fascinerar hon av att de kan och vet så mycket: »Vilket mirakel den mänskliga hjärnan är som oftast fungerar så bra.»

– Men även om det har varit väldigt jobbigt och jag har känt mig helt utsliten så har han tillfört så mycket så det väger upp flera gånger om.

Det privata intresset – att sätta sig in i och förstå sonens handikapp – väckte den professionella gnista som nu blivit till hennes speciella läkargärning: Att hjälpa vuxna Aspergerpatienter och deras anhöriga.

Så kanske det är tur – för många – att det blev just Magnus som kom till Lena Nylander. Men om någon hade berättat för tio år sedan att hon skulle bli mamma till ett svårt handikappat barn, då hade hon sagt:

– Nej! Det klarar jag inte.

Idag vet hon att hon klarar det, föräldraskapet öppnade för en ny sida hos henne.

– Jag visste inte att jag var så stark.

Referenser

- Frith U. Autism: gåtans förklaring. Stockholm: Liber Utbildning, 1994.
- Frith U (red). Autism och Aspergers syndrom. Stockholm: Liber, 1998.
- Gillberg C. Asperger syndrome and high-functioning autism. Br J Psychiatry 1998; 172: 200-9.
- Gillberg C. Autism och autismliknande tillstånd hos barn, ungdomar och vuxna. Stockholm: Natur och Kultur, 1992.
- Gillberg C. Barn, ungdomar och vuxna med Aspergers syndrom: normala, geniala, nördar? Stockholm: Bokförlaget Cura, 1997.
- Gillberg C, Coleman M. The biology of the autistic syndromes. Clinics in developmental medicine No 126. London, New York: Mac Keith Press, 1992.
- Wing L. The autistic spectrum. Lancet 1997; 350: 1761-6.
- Deckmar M. Freds bok. Östersund: Ord & tanke, 1998.
- Elsvor KB. En helt anden verden: en beretning af en ung mand med Aspergers syndrom. Virum: Videnscenter for autisme, 1996.
- Gerland G. En riktig människa. Stockholm: Bokförlaget Cura, 1996.
- Schäfer S. Stjärnor linser och äpplen. Att leva med autism. Stockholm: Bokförlaget Cura, 1996.

Autism – ett brett spektrum

Autism är ett medfött neurobiologiskt handikapp där patienten är begränsad på tre områden: social interaktion och kommunikation samt beteenderepertoar vad gäller t ex intressen, fantasi, lek. Dvs – autism berör det grundläggande mänskliga: att vi i samspel med andra kan förstå och göra oss förstådda.

Autism är ett symtomspektrum som spänner från det sk Kanners syndrom över till Aspergers syndrom – en glidande skala i svårighetsgrad.

Vid Kanners syndrom, eller autistiskt syndrom, är begränsningarna svåra. Patienten kanske inte lär sig tala, och även om hon/han kan lära sig vissa ord så blir den kommunikativa innebörden ändå svårbegriplig.

– En människa med Kanners syndrom förstår inte hur eller varför man ska använda språket. Och det gäller inte bara språket, utan även gester, mimik, tonfall, säger Lena Nylander.

Ungefär tre fjärdedelar av personer med Kanners syndrom har också ett förståndshandikapp. Syndromet är dubbelt så vanligt bland pojkar som bland flickor.

Vid Aspergers syndrom är patientens begåvningsnivå normal eller över den normala, ett lätt förståndshandikapp hör till undantagen. Patientens begränsningar är inte så svåra och märks inte så tidigt och tydligt som vid Kanners syndrom, och språket är ofta väl utvecklat.

Aspergers syndrom, eller sk högfungerande autism, är cirka fem gånger så vanligt bland pojkar som bland flickor. Befolkningsundersökningar visar att Aspergers syndrom är tre till fyra gånger vanligare än autistiskt syndrom. Prevalensen för Aspergers syndrom är ungefär 0,35 procent.

Neurobiologiska fynd

Orsaken till autism är troligen till 90 procent genetisk. Resterande 10 procent är miljöfaktorer, dvs påverkan under fostertiden av skadliga agens. Därom är nu forskningen tämligen entydig, säger Lena Nylander.

Forskare har gjort neurobiologiska fynd som visar på bl a cerebellära dysfunktioner som möjligen kan ha betydelse för koordination av röst, kropp, tal, kanske även för kognitiv koordination.

– Gemensamt för dessa studier är dock att det är små material, poängte-

rar Lena Nylander som ändå tror att ytterligare neurobiologisk och genetisk forskning kan påverka utvecklingen i gynnsam riktning genom att kunskapen om, och förståelsen för, autism ökar.

Däremot, betonar Lena Nylander, har ingen studie någonsin kunnat påvisa något som tyder på att psykosociala faktorer (t ex känslolokalla föräldrar) är en orsak till autism. Något som dock ännu emellanåt förfäktas.

– Fortfarande, trots vetenskap och beprövad erfarenhet, finns det de som inte kan ge sig, som benhårt tror på detta.

Psykoterapi till pedagogik

– Samtidigt är det viktigt att framhålla att även om autism är ett neurobiologiskt handikapp, så är den psykosociala miljön inte oväsentlig. Hur barnet/den vuxna människan klarar av sin tillvaro beror till stor del på omgivningens bemötande. Och föräldrarna själva behöver stöd och bekräftelse, säger Lena Nylander.

Från att tidigare ha fokuserat på psykoanalys och psykoterapi till föräldrarna/modern – för att rätta till det man trodde var roten till barnets autism – står nu pedagogik i centrum.

– För bara något decennium sedan ansågs de svårt autistiska barnen obildbara. Idag älskar de skolan och lär sig saker därför att man har utvecklat en pedagogik som är anpassad efter deras förutsättningar.

Till stor del bygger den på att stärka de starka sidorna, t ex är det lättare för dem att ta in och förstå visuell information än det talade språket. Och det handlar mycket om att också ge en fast och tydlig struktur.

– Vi andra behöver inte ständigt undra: »Var är jag nu, var ska jag vara sedan, vad kommer att hända, varför ser det ut så här?» Men det är sådant som personer med autism faktiskt inte vet, om ingen tydligt visar det för dem.

Olika motorikstimulerande och taktila metoder kan också göra nytta, liksom vissa läkemedel kan ha effekt vid en del symptom som sömnsvårigheter, svår oro och självdestruktivitet.

– Problemet är bara att människor med autism reagerar mycket olika på beprövade preparat. Många vuxna med Aspergers syndrom kan också må bra av SSRI-preparat. Välbefinnandet ökar, de blir lugnare och mer sociala.

Men – inget kan bota autism. Handikapphjälp och -träning är nyckelorden, understryker Lena Nylander.